

absynt
prekliati / reportéri

preložila Ivana
Krečáňová

„Život tu je ako
vtip bez pointy.“

Hranica

Kapka Kassabova

absynt

Kapka Kassabova: Hranica

Putovanie na kraj Európy

Preložila Ivana Krekáňová

Financované Európskou úniou. Vyjadrené názory a postoje sú názormi a vyhláseniami autora a nemusia nevyhnutne odrážať názory a stanoviská Európskej únie alebo Európskej výkonnej agentúry pre vzdelávanie a kultúru (EACEA). Európska únia ani EACEA za ne nepreberajú žiadnu zodpovednosť.

**Co-funded by
the European Union**

Copyright © 2017, Kapka Kassabova. All rights reserved.

Translation © Ivana Krekáňová

Design & Layout © Pavlína S. Morháčová

Cover Photo: ullstein bild/ullstein bild via Getty Images

ISBN 978-80-8203-703-9

Venované tým, ktorí to na
druhú stranu nezvládli, vtedy či dnes.

A s prosbou o zachovanie lesov.

*„Ľudia zabúdajú, že sme na tejto Zemi
len hosťami, že prichádzame nahí a odchádzame
s prázdnyimi rukami.“*

Esma Redžepova, rómska speváčka

Predslov

Táto kniha rozpráva príbeh poslednej hranice Európy. Je to miesto, kde sa Bulharsko, Grécko a Turecko stretávajú i rozchádzajú, keďže hranice sú tu také, aké sú. Je to tiež miesto, kde začína niečo ako Európa a končí niečo, čo nie je celkom Ázia.

To je zhruba geografia tohto miesta, ale mapa vás dokáže zaviesť len po určitý bod, kým sa neocitnete v prapôvodnom lese, ktorý sa hemží tieňmi a žije mimo času. No aj tak som doň mala koniec koncov namierené. Možno, že všetky pohraničné oblasti šumia frekvenciami podvedomého; veď hranice sú miestom, kde je tkanivo tenké. Táto pohraničná oblasť však šumí obzvlášť vábivým tónom a je výnimočná z troch dôvodov. Po prvé, pre neukončené záležitosti z obdobia studenej vojny; po druhé, pretože je to jedna z najväčších divočín Európy; po tretie, pretože je to miesto, kde sa stretávajú kontinenty, odkedy kontinenty existujú.

Moja generácia vo východnej Európe dospievala práve v čase, keď padol Berlínsky múr. Táto hranica zatieňovala moje bulharské detstvo počas poslednej éry „socializmu s ľudskou tvárou“, ako znelo to nešťastné heslo. Bolo teda prirodzené, že ma cesta pozdĺž hranice rýchlo pohltila. Keď sa človek ocitne v blízkosti hranice, je nemožné zostať

ľahostajným, je nemožné nechcieť niečo vyháňať alebo ju prekročiť. Samotná prítomnosť hranice je pozvánkou. Poď, šepká, prekroč túto čiaru. Ak sa odvážiš. Prekročiť ju, za slnečného dňa alebo pod rúškom noci, v sebe spája strach s nádejou. A niekde čaká prievozník, ktorého tvár nevidno. Ľudia umierajú pri prekračovaní hraníc a niekedy len preto, že sa ocitnú v ich blízkosti. Tí šťastnejší sa znova narodí na druhej strane.

Aktívne strážená hranica je vždy agresívna: je to miesto, kde moc náhle nadobúda telo, keď už nie ľudskú tvár, a ideológiu. Jednou z evidentných ideológií, ktorá sa týka hraníc, je nacionalizmus: hranica je tu na to, aby oddeľovala jeden národný štát od druhého. Ale v praxi je zákernejšou ideológiou centralizmus: presvedčenie, že centrum moci môže beztrešne vydávať príkazy na diaľku a obetovať perifériu; že to, čo nie je v centre pozornosti, je mimo pamäti. A pohraničné zóny sú vždy perifériou, vždy ležia mimo centra pozornosti.

Zvláštne je, že práve život v krajine bez hraníc ma podnietil k tejto ceste za hranicami. Žijem vo vidieckej časti Škótska, ktorá sa považuje za akúsi perifériu, ak za centrum považujete „centrálny pás“ Edinburghu a Glasgowa, a ešte väčšiu perifériu, ak za centrum považujete Londýn. Škótsko bolo tradične krajinou rozmanitosti a slobody, ostrovov a výstredností. Ale nastala tu éra korporátnych byrokratov s ľudskou tvárou a každý deň ďalšie a ďalšie centralistické pravidlá obmedzujú odľahlé komunity, ďalší les je vyrúbaný, aby uvoľnil miesto pre kameňolomy či veterné farmy, ktorých turbíny sa netočia, a obrovské stožiare, ktoré akoby ani nevedli elektrinu. Na miestach, kde kedysi bujnela divoká príroda, sa objavujú pustatiny dotovaných ziskov. Keď som sledovala bezohľadné vymazávanie prírodných

kontúr Škótskej vysočiny, začala som sa zaujímať o svoje rodné balkánske periférie. Zatúžila som sa dozvedieť, čo sa tam deje dvadsaťpäť rokov po mojom odchode.

Ak rozdelíme politické hranice na mäkké a tvrdé, hranica tejto knihy má polstoročnú tvrdosť studenej vojny: Bulharsko na severe oproti Grécku a Turecku na juhu predstavovalo hranicu medzi krajinami Varšavskej zmluvy sovietskeho bloku a členskými štátmi NATO v západnej sfére vplyvu. Stručne povedané, bola to najjužnejšia železná opona Európy, zalesnený Berlínsky múr zatienený armádami troch krajín. Bola smrtiaca a dodnes z nej dýcha des.

Teraz grécko-bulharská hranica zmäkla spoločným členstvom v Európskej únii. Turecko-bulharská a turecko-grécka hranica stratili svoju starú tvrdosť, ale získali novú: jej príznakom sú nové ploty ostnatého drôtu vztýčené na zastavenie prílevu ľudí z Blízkeho východu. Náhodou som sa tam ocitla práve v čase, keď sa z tohto prílevu stával nezastaviteľný prúd. Globálny pohyb a globálne barikády, nový internacionalizmus a staré nacionalizmy – toto je systémová choroba v srdci nášho sveta, ktorá sa rozšírila z jednej periférie na druhú, pretože už žiadne miesto nie je vzdialené. Pokiaľ sa nestratíte v lese, samozrejme.

Ale počiatočný emocionálny impulz, ktorý stál za mojou cestou, bol jednoduchý: chcela som vidieť zakázané miesta svojho detstva, kedysi militarizované pohraničné dediny a mestá, rieky a lesy, ktoré boli pre dve generácie neprístupné. Vyrasila som s pocitom vzbury, že sme boli tak dlho pripútaní za železnou oponou, ako nemilované psy. A so svojou zvedavosťou, túžbou stretnúť ľudí z terra incognita. Keď Herodotos v piatom storočí pred naším letopočtom napísal: „O Európe zrejme nevie nikto nič s istotou, ani o jej východných končinách, ani o severných, či ju more

obteká“, mohol pokojne hovoriť o tejto časti kontinentu na začiatku dvadsiateho prvého storočia. Keď som sa vydávala na cestu, vedela som o týchto oblastiach rovnako málo ako Európania z väčšej vzdialenosti a často aj samotné mestské elity troch krajín tejto hranice. V mysliach tých, ktorí tu nežijú a ani sem nechodia, je táto hranica inou krajinou, trochu ako minulosť, kde sa veci robia inak.

Kedykoľvek sa začne hovoriť o Balkáne, nevyhnutne sa objaví otrepaný motív mosta, ale nikde to nie je tak zreteľne pravdivé ako na balkánskom juhovýchode, ktorý je každodennou bránou medzi tým, čo sme zvyknutí nazývať Východom a Západom.

Paradoxne, toto zostáva skrytou časťou globálneho vzorca. Niektoré z oblastí, ktorými som prechádzala, sú také nádherné, že by ste z nich mohli dostať infarkt, ale navštevujú ich len botanici a ornitológovia, pašeráci a pytlíci, hrdinovia a stratenci. A potom sú tu ešte miestni obyvatelia.

Hovorí sa, že históriu píše víťazi, ale mne sa zdá, že históriu píše predovšetkým tí, ktorí tam neboli, čo je možno to isté. Túžila som pohliadnuť do tváří tých, ktorí tam žijú, vypočuť si ich príbehy, najesť sa s nimi, naučiť sa nové slová. Čo si vyžaduje život v pohraničnej oblasti takej presiaknutej starovekými a modernými mýtmi, tak psychicky magnetizovanej? Nikto z nás nemôže uniknúť hraniciam: medzi nami a druhými, medzi zámerom a činom, medzi snením a bdením, medzi životom a smrťou. Ľudia z pohraničia by nám možno vedeli ozrejmiť niečo o miestach na pomedzí.

Púť, ktorú tu opisujem, je kruhová a sleduje kontúry prírodných oblastí v pohraničnej zóne. Začala som pri Čiernom mori na okraji tajomných masívov pohoria Strandža, kde sa stretávajú stredomorské a balkánske prúdy. Potom

som zostúpila na západ do pohraničných nížin Trácie s jej dopravnými a obchodnými trasami, prešla priesmykmi Rodopských hôr, kde je každý vrchol legendou a žiadna dedina nie je tým, čím sa zdá byť, a skončila som na zrkadlovej strane začiatku – kde sa Strandža norí do Čierneho mora.

S niekoľkými výnimkami som všetky mená zmenila a v záujme ochrany súkromia jednotlivcov a stručnosti rozprávania som občas skombinovala topografické alebo biografické detaily. Prírodné bohatstvo regiónu si zaslúži viac priestoru, ale ja som sa zamerala na ľudské príbehy. V ľudskom príbehu sú hranice všadeprítomné – viditeľné aj neviditeľné, mäkké aj tvrdé –, ale pradáva divočina, ktorá nimi prechádza, je konečná. Možno práve preto, že táto hranica je stále divočinou, zostávam v duchu s jej ľuďmi i duchmi.

Kapka Kassabova
Škótska vysočina

hranica

Podľa *Slovníka súčasného slovenského jazyka*:

1. čiara (vyznačená na mape) oddeľujúca dve niečím odlišné oblasti na zemskom povrchu (administratívne al. prírodné celky, územia).
2. rozhranie medzi istými javmi, úsekmi, oblasťami a pod.
3. krajné vymedzenie niečoho.

Hory šialenstva, I.

Tento moment nastal v polovici mojej cesty. Vysoko v pohorí Rodopy na grécko-bulharských hraniciach sa kľukatá cesta vinula hore roklinou rieky a tam, kde končila, ležala posledná dedina, dedina duchov s vybitými oknami a vyschnutou kamennou fontánou. Nikto tam už nebyval. Za cestou a dedinou sa rozprestierali dubové lesy zeme nikoho. Predpokladáme, že prejdeme životom bez toho, aby sme zažili niečo nadprirodzené, teda okrem filmov, ale v tej dedine som zakúsila niečo, čo mi do srdca nahnalo des. Doteraz neviem, či to bolo „skutočné“, ale pocity, ktoré to sprevádzali, si v sebe nesiem dodnes.

Prišla som do toho zabudnutého kúta hôr niečo hľadať a skončila som v tomto. Možno to bolo to, čo som hľadala. Tak či onak, teraz som sa hnala kaňonom drsného lesa plného diviakov a útesov, dvadsať kilometrov bez jediného človeka, s nemilosrdným slnkom, ktoré mi búšilo do hlavy ako trest za nejaký dávny zločin.

Hore medzi vrcholkami sa nachádzal útes nazývaný Rozsudok, miesto, odkiaľ zhadzovali telá do priepasti času, ktorá sa rozprestierala medzi prvými ľudskými obetami Trákov a poslednými rokmi studenej vojny. Ja som však bežala opačným smerom – z kopca do najbližšej obývanej dediny, ktorá bola ďaleko, rovnako ako všetko ostatné, čomu som rozumela.

Keď na to spätne myslím, pocit, že to nebolo osobné, že to nebol len môj vlastný des, bol správny. Zachytávala som frekvencie udalostí, ktoré v sebe hory niesli. Neboli to prirodzené frekvencie, ale hraničné frekvencie, frekvencie lesa doškriabaného iniciálami tých, ktorí boli v dvadsiatom storočí mladí a zúfalí. Prišla som za ich príbehmi, ale mala som na to?

Tvrдили mi, že sa tu strácajú veci a ľudia, ale v skutočnosti nič nemizne. Teraz som to cítila, ako prítomnosť za chrbtom. Hoci bolo poludnie, Orfeove hory zahaľovala temnota. Dostala som sa k ramenu rieky a zastavila, aby som sa napila. Ľadová voda ma páčila v krku. Vedela som, že prameň rieky Mesta-Nestos sa nachádza za hranicou v najvyššom pohorí Balkánskeho polostrova a že jej tok meria viac ako 234 kilometrov, kým sa vleje do Egejského mora – ale na čo boli kedy fakty núdznym? Toto, tu, to nebola normálna rieka. Na druhej strane hranice bola priepastná jaskyňa s hučiacim vodopádom nazývaná Diablove hrdlo. Údajne práve tadiaľ vstúpil Orfeus do podsvetia. Nič, čo tam vojde, sa už nikdy nedostane von, vrátane posledných speleológov, ktorí tam zmizli v sedemdesiatych rokoch dvadsiateho storočia, muža a ženy. Dokonca aj Orfea, jedínú bytosť, ktorá sa vrátila z tejto podsvetnej ríše, nakoniec roztrhali na kusy šialené bakchantky a jeho hlavu hodili do vôd rieky Evros, ktorá tečie 480 kilometrov, kým sa vleje do Egejského mora. Jeho zločin? Na konci svojho života zmenil vieru a prekročil dve nebezpečné hranice: od svojho starého mentora a boha nočných tajomstiev Dionýza k bohu slnka Apolónovi; a od milovania žien k milovaniu mužov. Prekračovanie hraníc nie je bezpečné ani pre bohov, nieto pre smrteľníkov.

Ďalej po prúde som narazila na ženu a dvoch mužov, ktorí nakladali na malú loďku bochníky chleba. Desiatky

bochníkov chleba. Mali dlhé vlasy a tváre, v ktorých bolo vidieť radosť. Môj strach sa rozplynul a nahradilo ho očarenie. Pozvali ma, aby som s nimi prekročila rieku. A tam, na druhej strane...

Ale o tom až neskôr.

Čo je hranica, keď slovníkové definície zlyhávajú? Je to niečo, čo nosíte v sebe, bez toho, aby ste o tom vedeli, až kým neprídete na miesto, ako je toto. Voláte do priepasti, ktorej jedna strana je slnečná a druhá zahalená tmou, a ozvena znásobuje vaše želanie, skresľuje váš hlas a odnáša ho do vzdialenej krajiny, kde ste možno kedysi boli.

Prvá časť: Hviezdnatá Strandža

„Aj ty utečieš, povedal pastier.

A ak zostanem?

Ak zostaneš... Dám ti mesiac. Potom, vidíš ten dub?

Tam sa obesíš.“

Georgi Markov, *Ženy Varšavy*

via pontica

Na súši to bola kedysi rímska cesta, ktorá spájala Dunaj s Bosporom. Na oblohe je to stále migračná trasa vtáctva. Názov Via Pontica je odvodený od Čierneho mora, ktoré sa kedysi volalo Pontus Euxinus, pohostinné more. Hoci než ho kolonizovali milétski Gréci, bolo známe ako Pontus Axinus, nehostinné more, pretože jeho vody boli pre lode zradné a jeho brehy obývali piráti a barbari (rozumej ne-Gréci). Ovídius strávil čas vo vyhnanstve na západnom pobreží tohto mora, kde písal svoje *Žalospevy*, ľutoval sám seba medzi Getmi, tráckym kmeňom barbarov (rozumej ne-Rimanov), a bedákal nad tým, ako mrzne na brehu mora, ktoré klamne je pohostinným zvané.

Úbohý Ovídius, príliš dôstojný na to, aby si to užil. Od jeho čias barbari a civilizácie prichádzali a odchádzali, niektoré zostali, ale jedna pontská vec sa nezmenila. Ak prídete na juhozápadné pláže Čierneho mora, kde sa vodou tiahne neviditeľná hranica medzi Bulharskom a Tureckom, kde sa lode kľžu medzi Bosporom a Odesou, stále môžete vidieť oblohu zatienenú päťdesiatimi tisíckami bocianov smerujúcimi do Afriky v jediný septembrový deň.

Ale vtedy bolo ešte leto.

Červená riviéra

Leto 1984, južné pláže Bulharska. Všetky vtáky už dorazili, rovnako ako dovolenkári: tí, ktorí vyzerali ako my, aj tí exotickí s ich nádherným operením, pestrofarebnými plážovými osuškami a bezstarostnou náladou. Jediné, čo zatemňovalo horúce nebo, boli čajky, ktoré útočili na malé plastové tácky so slanými vypráženými šprotami, ktoré všetci chrumkali.

Zdvihla som zrak od pieskom zaprášených stránok knihy napísanej vzrušujúcim americkým spisovateľom Jackom Londonom, ktorého postava v románe *Martin Eden* sa utopí, pretože stať sa úspešným spisovateľom nemalo v kapitalistickom svete žiadny morálny význam. Moja obľúbená kniha od neho bola *Volanie divočiny*, dobrodružstvo, ktoré dopadlo zle – ale aké dobrodružstvo! Túžila som po dobrodružstve takmer akéhokoľvek druhu. Ak ste sa vybrali plávať z tejto pláže a pokračovali na juh, ako môj otec, ktorý dokázal zmiznúť v mori na celé hodiny, okolo krdľov obrovských medúz, okolo kempu a pláže známej nudistami a bohémskymi typmi, nie krotkými rodinami ako my, skončili ste v Turecku.

Hoci Turecko bolo na tej istej strane Čierneho mora, bolo na druhej strane hranice a veciam, ktoré obsahovali slovo hranica, *granica* – už len samotný zvuk tohto slova bol ostrý ako škrek čajok –, bolo najlepšie sa vyhnúť, to

som vedela už aj ja. Napríklad ísť do zahraničia znamenalo ísť „za hranicu“, čo bolo ako ísť mimo hraníc prípustného, na miesto, z ktorého niet návratu. Tým, ktorí odišli do zahraničia a nevrátili sa, sa hovorilo odídenci. Boli odsúdení v neprítomnosti a ich rodiny museli trpieť namiesto nich. Jedinou takou osobou spomedzi tých, čo som poznala, bol manžel mojej učiteľky klavíra, ktorého som nikdy nestretla – pretože bol mimo hraníc prípustného. Bol jedným zo stoviek bulharských hudobníkov, ktorí odišli do zahraničia na koncerty a už sa nevrátili. Cenou, ktorú za to zaplatili, bolo riziko, že už nikdy neuvidia svoj domov.

Keď človeku pomaly dochádzalo, prečo tam tá hranica bola (aby ľudia ako my nemohli odísť), vo vnútri si vytvoril trvalý hraničný pocit, čosi ako trávenie. Toho leta som mala desať rokov, bola som dosť stará na to, aby som prežívala vášnivé city. Predmetom mojej túžby bol starší blondiak, ktorý bol na dovolenke so svojimi rodičmi. My sme prišli zo Sofie, oni z Berlína a počas dvoch týždňov lahodného utrpenia sme po sebe navzájom pokukovali z našich plážových osušiek, sprevádzaní závanmi Nivey a predpubertálnymi túžbami. Ale prejavil sa nedostatok skúseností. Keď som sa ocitla v rade na zmrzlinu a on stál za mnou, vysoký a zlatistý ako Apolón, zabudla som každé slovo ruštiny – nášho spoločného jazyka –, ktoré som sa naučila v škole. Keď jeho rodina odišla, preplakala som celý deň. Boli sme si tak jasne súdení.

Ani jeden z nás však netušil, že pláž bola plná slediacich očí. Najviac sa ich sústredilo neďaleko, v legendárnom Medzinárodnom centre mládeže, kde sa tridsať rokov schádzala smotánka východného bloku, aby sa zabávala a predvádzala na súťažiach krásy, Neptúnových slávnostiach a hudobných večeroch na pláži. Toto neboli obyčajné

pláže. Bola to Červená riviéra, výkladná skriňa komunistického bloku, ako to vyjadril Chruščov, ktorý bol presvedčený, že „priateľstvo Bulharov k nám je obzvlášť horlivé“. Sem prichádzali východní a západní Nemci, Nóri, Švédi, Maďari, Poliaci a Čechoslováci, aby si užili dovolenku v letoviskách Zlatých pieskov a Slnecného pobrežia, ktoré vznikli v šesťdesiatych rokoch a rýchlo sa stali najvýnosnejším odvetvím štátu. Bol to totiž totalitný cestovný ruch a štátu tu patrilo všetko, dokonca aj piesok. Bývali sme v nelegálne prenajatej jednoposteľovej izbe v dome miestneho obyvateľa – nelegálne, pretože legálne mohli podnikáť len štátne hotely. Naše ospalé prímorské mestečko sa volalo Mičurin podľa sovietskeho biológa, ktorý revolučným spôsobom zmenil poľnohospodárstvo. Mičurin so svojím stredomorským podnebíom bol miestom uleteného agronomického experimentu v sovietskom štýle, v ktorom vedci skúšali pestovať eukalypty a kaučukovníky, čaj i mandarínky. Je pravda, že táto úrodná pôda už produkovala vlašské orechy a mandle, figy a vinič, ale cieľom bolo dokázať, že zrelý socializmus môže kontrolovať všetko, od priebehu histórie až po správanie mikroorganizmov.

Bolo to miesto, kde bol každý druhý barman z bulharskej štátnej bezpečnosti, zatiaľ čo špeciálne vycvičená „operačná skupina“ agentov KGB, československej ŠtB a nemeckej Stasi, prezlečená za dovolenkárov, dohliadala na hedonistov. Východní Nemci boli medzi miestnymi známi ako „sandále“, pretože práve v sandáloch a plážovom oblečení sa v noci vytrácali z pláže do temného lesa ostro znejúcej granice, ktorého meno bolo Strandža.

Tí, ktorí sa nerozhodli pre les, zamierili na pobrežie v potápačských oblekoch, s najrôznejšími nafukovačkami, pádlujúc na juh smerom k Turecku, ktoré sa zdalo tak

blízko, až kým ich neodnieslo na otvorené more. Na druhej strane Čierneho mora bez prílivu a odlivu – s deväťdesiatimi percentami anoxickej vody pod okysličenou vrchnou vrstvou – ležal Sovietsky zväz.

Chýbala mi moja nemecká láska a vôbec som netušila, že moju túžbu zdieľali aj iní ľudia na pláži, ktorí hľadali partnerov – na jednorazové dobrodružstvá, na obchod, na manželstvo. Na spôsob, ako prekročiť hranice. Od svojich počiatkov v šesťdesiatych rokoch bola Červená riviéra ľudským trhom, kde nebola najcennejšia láska, ale sloboda. A najvyššou cenou, ktorú ste mohli zaplatiť, bol váš život. Mnohí tak urobili.

Cesta z pláže k tureckým hraniciam bola dlhá a viedla cez zalesnené kopce Strandže, ktoré vrhali polnočný tieň na slnečné letoviská. Všetko, čo sme o Strandži vedeli, bolo, že je plná riek, rododendronov a plazov, a že v jej dedinách sa konajú ohňové obrady, pri ktorých ľudia chodia po žeravých uhlíkoch. Zmätok vyvolávalo to, že boli štátom zakázané – s výnimkou oficiálnych miest, ako bolo Medzinárodné centrum mládeže, kde boli chodci po žeravých uhlíkoch schválení štátom, rovnako ako tancujúce medvede na reťaziach, ktoré priviezli, aby zabávali návštevníkov: boli to oficiálne medvede. A aby ste mohli Strandžu navštíviť, potrebovali ste oficiálne povolenie od ministerstva vnútra, tzv. *otkrit list*. Inými slovami, chodiť sa tam nesmelo.

„Prečo sa nemôžeme ísť pozrieť do Strandže?“ spýtala som sa, keď môj nemecký mladík odišiel a zmrzlina stratila svoju chuť.

„Nemáme tam čo robiť,“ odvetil otec.

„Les je plný vojakov,“ dodala matka.

Tiahol sa tam elektrifikovaný plot z ostatného drôtu, rovnako dlhý ako hranica. Tí, ktorí vošli do lesa, si mohli

prečítať varovný nápis v dvoch hlavných jazykoch zúfalstva:

ВНИМАНИЕ ГРАНИЧНА ЗОНА!
ACHTUNG GRENZZONE!

Ale ak ste prešli dostatočne ďaleko, aby ste si ho prečítali, dňami a nocami v lese plnom plazov, prečo by ste sa mali otočiť späť?

Ak je nevinnosť pocit, že svet je bezpečným a spravodlivým miestom, toho leta som tú svoju začala strácať. Prečo sme nesmeli nasledovať nemeckú rodinu do Berlína? Prečo sme nesmeli – alebo nemecká rodina, keď už ide o to – ísť do Turecka, len kúsok ďalej po pobreží? Prečo musel Nemec preletieť hranice v teplovzdušnom balóne, ako sa tradovalo v apokryfnom príbehu, ak to nebola pravda (ale bola)? Pretože sme žili vo väzení pod holým nebom. Začali vo mne klíčiť pocity melancholickej vzbury.

O šesť rokov neskôr už „sandále“ nemuseli utekať tak ďaleko, aby unikli, pretože padol Berlínsky múr. Naša rodina prekročila hranicu – nie túto, ale inú, imaginárnu hranicu nad Tichým oceánom, na ceste za novým životom na Novom Zélande, mieste, ktoré je charakteristické plážami iného druhu.

Keď som sem prišla o tridsať rokov neskôr, bolo opäť leto.

Na letisku v Burgase lemovali prístávaciu dráhu vinice a vzduch voňal benzínom a prísľubom blížiaceho sa sexu. Letela som z Edinburghu s dovolenkovou leteckou spoločnosťou, lietadlo bolo plné potetovaných mužov a žien, nápadných hlasným smiechom a výrazným líčením. Vstúpila som na bulharskú pôdu v spoločnosti spotených,

vzrušených Rusov, mladých Škandinávcov, ktorými zmietali pubertálne hormóny, a bledých rodín z iných severných zemepisných širok. Z tohto temperamentného prístavného mesta lifrovali európskych turistických konzumentov ako konzervované mäso do pulzujúcich letovísk Zlatých pieskov a Slniečného pobrežia. Moja Červená riviéra sa stala šťastným peklom globálneho kapitalizmu.

Prenajala som si auto a viezla sa okolo farebných slaných jazier v Burgaskom zálive. Priškrtené volania pelikánov, kormoránov a rybárikov, vôňa dozrievajúcich fig, zaprášeného, žiadostivého Nivea leta, žeriavy v prístave a obrovské lode ako nehybné mestá. Tu začínali temné kopce Strandže.

Vydala som sa pokojnou pobrežnou cestou, ktorú som naposledy videla pred tridsiatimi rokmi zo zadného sedadla rodinnej škodovky. Než sa cesta stočila do vnútrozemia, zastavila som v poslednom pobrežnom mestečku: ospalom Mičurine z môjho detstva. Mestečko sa vrátilo k svojmu starému názvu Carevo a na chvíľu som ho nemohla nájsť na mape, pretože pre mňa navždy zostane Mičurinom. Pokusy pestovať eukalypty a kaučukovníky už dávno skončili a mesto sa vrátilo k pôvodným figám a viniču, mandliam a orechom. Pozdĺž cesty do mestečka posedávali na štokerských lavičkách ženy a muži v šortkách s ručne písanými nápismi: „Izby na prenájom.“ V časoch Červenej riviéry by ich mohli zatknúť ako „súkromníkov“.

V prístave som si dala tanier vyprázaných šprot. Deti s výskaním skákali do vody a všetko chutilo ako slzy. Ale ja som tu bola pre kedysi zakázanú Strandžu, nie pre more. Pozbierala som sa a pokračovala v ceste.

Strandža: vedeli ste, že ste do nej vstúpili, keď sa náhle zastavila premávka a pohltil vás les. Rozbitá cesta sa

topila v džungľovitej zeleni plnej machom zarastených čisťín a megalitických skalných svätýň, ktoré kedysi využívali dionýzovské kulty. Jedinú premávku, akú som videla, tvoril rómsky pár, ktorý sa okolo mňa pretlačil na konskom povoze a žiarivo sa usmieval zlatými zubami, ako keby bolo všetko v poriadku.

Predo mnou sa vliekli štyri čierne kone bez sediel, a keď začuli motor, rozbehli sa do cvalu. Rozostúpili sa, aby nechali moje auto prejsť, a za mnou sa znova spojili ako v nedom filme.

Mojím cieľom bola pohraničná dedina v údolí, kde som mala v pláne stráviť nejaký čas a skúmať okolie. Zmatol ma nejasný systém ciest a poohýbané dopravné značky, ktoré smerovali do divočiny, a tak som zabľúdila. Keď som zastavila na opustenej ceste, aby som otvorila kufor a vybrala fľašu s vodou, začula som praskanie konárikov a vybrala som sa to preskúmať – čo nikdy nie je dobrý nápad. V lese som mala pocit, akoby sa ku mne zo všetkých strán niečo blížilo. Komáre mi vlietali do nosa a úst, a keď som bežala späť k autu, takmer som šliapla na kľbko živých zmijí. S vlhkými rukami som pokračovala v ceste.

Pod vysoko položenou cestou sa otvárali ničím nerušené výhľady, ako facka, ktorá vás omráči. Závratný zamat, svet záhybov, ako keby ste museli skočiť, aby ste sa ocitli na druhej strane priepasti.

strandža

Posledné horstvo juhovýchodnej Európy. Rozloha: desaťtisíc štvorcových kilometrov. Vek: tristo miliónov rokov. Začína pri Čiernom mori na východe a smerom na západ sa pomaly vytráca do Tráckej nížiny. Vzniklo postupným zrážaním a oddeľovaním eurázijských platní, ktorých posledným drastickým výsledkom bol Bospor. Riečne kaňony Strandže formuje neustále klesajúce pobrežie Čierneho mora. Hoci najvyšší vrchol má len 1 031 metrov, cítite sa tu blízko hviezd, príliš blízko. Na tureckej strane nazývajú pohorie Yildiz, hviezdnaté.

Keďže Strandža premeškala poslednú ľadovú dobu, v jej biotopoch je zachované rastlinstvo z treťohôr a vytvárajú tak skutočné múzeum reliktných druhov pod šírým nebom, vrátane pôvodného starého dobrého *Rhododendron ponticum*, ktorý bol vysadený aj v iných častiach sveta, ale tu rastie nepretržite od treťohôr. V tomto ornitologickom, herpetologickom a cicavčom raji sa rozmnožuje vyše dvadsať druhov plazov a jedna vec je tu istá: hoci ľudí tu stretnete len vzácne, v lese nikdy nie ste sami.

V Strandži sa dodnes nachádzajú megalitické kultové miesta a iné tajomné pozostatky starovekých Trákov, ktorí po sebe zanechali nepísané stopy svojej existencie. Tých niekoľko písomných stôp, ktoré zanechali, bolo záhadných, ako napríklad tento priateľský kamenný nápis z druhého

storočia pred našim letopočtom v gréčtine: „Cudzinec, ty, ktorý sem prichádzaš, nech sa ti darí!“ Pre starovekých Grékov však boli cudzincami práve Tráci – „tí, čo sú osve a najďalej vzadu, bo nedávno prišli“, napísal Homér v epose *Ílias*, ak môžeme nazvať prišielcami kmene, ktoré sa v týchto krajinách usadili už v roku 4000 pred našim letopočtom. Až v polovici druhého tisícročia pred našim letopočtom sa však stali etnicky súdržným národom. Homér bol prvý, kto spomenul Trákov, a písal o ich kráľovi Rhésovi, keď sa jeho armády objavili po boku Trójanov v grécko-trójskej vojne, jeho kone „belšie sú, ako je sneh, a v behu sa rovnajú vetrom“ a vozy zdobené zlatom a striebrom, ktoré „ani nebolo slušné nosiť smrteľným ľuďom, lež jedine nebeským bohom“. K zlatu sa ešte vrátíme.

Pred štrnástym storočím nášho letopočtu, kým sa neprihlnali seldžuckí Turci, bola Strandža poznačená pohyblivou byzantsko-bulharskou hranicou a niekde v nej ležala Parória – kláštorň komplex veľkého pustovníka Gregora zo Sinaja. Jeho vplyvná pokojná filozofia, takzvaný hésychazmus, presadzovala formu psychosomatickej modlitby – akúsi extatickú meditáciu. No Parória zmizla bez stopy.

Obyvatelia dedín v pohorí Strandža hovorili tradične bulharsky a grécky a živili sa mletím obilia, ťažbou dreva, výrobou dreveného uhlia a stavbou lodí, ale dvoma najväčšími bohatstvami pohoria boli zlato a dobytok. Za Osmanskej ríše (od štrnásteho do devätnásteho storočia) malo pohorie Strandža osobitný status: patrilo sultánovej rodine, bolo takmer oslobodené od daní a neboli tu žiadni prisťahovalci zvonku. V skutočnosti bolo obyvateľstvo Strandže od staroveku až do balkánskych vojen (1912 – 1913) mimoriadne

izolované. Dnes hory rozdeľuje bulharsko-turecká hranica. Ak spočítame obyvateľov na oboch stranách, v Strandži žije len okolo osemtisíc ľudí.

K tomu zlatu. Tráci, ktorí ho mali vo veľkej obľube, ho ťažili po celej Strandži a hľadači pokladov a archeológovia tu dodnes vykopávajú úžasné artefakty z čistého zlata. Práve na týchto pontských brehoch bolo v roku 4600 pred naším letopočtom v nekropole (vo Varne) uložené telo s prvými zlatými šperkami ľudstva. Staroveké bane tiež odhaľujú intenzívnu ťažbu striebra, medi, železa a mramoru, najmä po trójskej vojne. Niektorí hovoria, že Strandža je obrovský švajčiarsky syr starovekých tunelov a zapečatených podzemných tajomstiev.

Poznať tieto fakty o Strandži mi pripadalo ako dobrý začiatok – až kým som nedorazila do Dediny v údolí.